

BOLALAR ADABIYOTI

Abdurazzakova Rayhon Musayevna

Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani Sirdaryo pedagogika kolleji

“Bolalar adabiyoti va ifodali o‘qish” fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar adabiyoti haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit soʻzlar: tez aytish, topishmoq, o‘yin qo‘shiklari, rivoyat, afsona, ertak, makal, bolalar, o‘zbek xalq qo‘shiqlari.

Bolalar adabiyoti — bolalar va o‘smirlar uchun yaratilgan badiiy, ilmiy, ilmiyommabop va publitsistik asarlar majmui. Bularning asosiy kismini badiiy asarlar tashkil etadi. Jahon xalqlari, shu jumladan o‘zbek xalqi Bolalar adabiyoti tez aytish, topishmoq, o‘yin qo‘shiklari, rivoyat, afsona, ertak, makal, masal va doston singari aksariyat qismi bolalarga mo‘ljallab yaratilgan og‘zaki ijod namunalaridan boshlanadi. Bolalar adabiyoti ni bevosita bolalarga mo‘ljallab yaratilgan va aslida bolalarga mo‘ljallanmagan bo‘lsada, keyinchalik Bolalar adabiyoti ga o‘tib qolgan asarlarga ajratish mumkin. Bolalar adabiyoti ning o‘ziga xos xususiyati — o‘zgaruvchan hodisa bo‘lib, u kitobxon yoshi, tarixiy davr va ijtimoiy muhit bilan bevosita bog‘liq. Kitobxon yoshini hisobga olish Bolalar adabiyoti ning eng asosiy xususiyatlaridandir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu ko‘rgazmalilik, ezgulik va yovuzlik kuchlarining oddiy ko‘rinishdagi ziddiyatlariga asoslangan bo‘lsa, o‘smirlar uchun yaratilgan adabiyotda murakkab hayotdagi murakkab kishilarning ruhiyati ochila boshlaydi. Bolalar adabiyoti ning yana bir xususiyati uning harakatga boyligidir. Bundan Bolalar adabiyoti da syujetga bo‘lgan talab ham kelib chiqadi. U voqealarning tezkor, qiziqarli, fantaziyaga, yumorga boy ravishda yechilishini talab qiladi. Sharq yozma adabiyotida "pandnoma", "mav'izatnoma", "nasihatnoma", "axloq kitoblari" singari nomlar bilan tasnif qilinuvchi asarlar Bolalar adabiyoti ning dastlabki namunalari hisoblanadi. Maye, Kaykovusning "Mav'izatnomai Kaykovus" ("Qobusnoma"), Shayx Savdiyning "Guliston" va "Bo‘ston", Jomiyning

"Bahoriston" asarlari shular jumlasidandir. Bular tarjima vositasida o'zbek Bolalar adabiyoti ga kirib kelgan. Alisher Navoiyning "Hayrat ulabror", "Mantsh uttayr" va "Mahbub ulqulub" asarlari, Xojaning "Miftoh uladl" va "Gulzor", Gulxaniyning "Zarbulmasal" asarlari esa o'zbek Bolalar adabiyoti ning mumtoz namunalari bo'lib, pandnasihat ruhidagi maqolat va hikoyatlari bilan asrlar mobaynida yosh avlodni yaxshi insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilib kelmoqda. Bolalar adabiyoti ning shakllanishi deyarli barcha xalqlarda asosan ma'rifatparvarlik va maktabmaorif tizimi islohotlari bilan chambarchas bog'liq. O'zbek Bolalar adabiyoti ning barqarorlashuvi ham 19-asr 2 yarmi — 20-asr boshlaridagi ma'rifatparvarlik harakatiga borib taqaladi. Saidrasul Aziziy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Hamza va boshqa o'nlab ma'rifatparvarlarning "yangi usul" ("usuli jadidiya")dagi o'zbek maktablari talabalari uchun yaratgan ellikka yaqin alifbo va o'qish kitoblari o'zbek Bolalar adabiyoti ning tom ma'nodagi yorqin namunalari hisoblanadi. Bolalar adabiyoti ga bolalar uchun maxsus yaratilgan asarlar sifatida qarash, uning o'ziga xos tamoyillarini belgilash 20-asr boshlariga xosdir. O'zbek Bolalar adabiyoti jahon Bolalar adabiyoti ning ilgor an'analari ta'sirida rivojlandi. Jahon Bolalar adabiyoti ning nodir namunalari o'zbek tiliga tarjima qilindi, "Gulliverning sayohatlari" (J. Svift), "Robinzon Kruzo" (D. Defo), "Tom tog'aning kulbasi" (BicherStou), "So'na" (E. Voynich) kabi jahon adabiyotining nodir asarlari o'zbek bolalarning ham mulki bo'lib qoldi. Sharq adabiyoti eng yaxshi namunalarini arab, fors tilidan tarjima qilish Bolalar adabiyoti tarjimachiligidagi bir yo'nalish bo'lsa, G'arb adabiyoti, xususan rus adabiyoti namunalarini o'zbekchallashtirish ikkinchi yo'nalishni tashkil etdi. I. A. Krilov masallari, A. S. Pushkinning "Baliqchi va baliq haqida ertak" asari, K. D. Ushinskiy hamda L.N. Tolstoyning bir qancha hikoya, ertaklari va boshqa ayni shu davrda tarjima qilinib, yangi usuldagi maktablar alifbo va o'qish kitoblariga kiritildi. Ijodkorlar tarjima vositasida realistik Bolalar adabiyoti ning o'ziga xos xususiyatlarini yanada mukammal egalladilar, bolalar uchun yozuvchi adiblar guruhi shakllandi. 20-asrning 20—30- yillarida Hamid Olimjon, G'afur G'ulom,

Gʻayratiy, Shokir Sulaymon, Ilyos Muslim, Gulom Zafariy, Ayniy, Elbek, Zafar Diyor, Sulton Joʻra, Kudrat Hikmat, Quddus Muhammadiy, Shukur Sadulla, Hakim Nazir, Poʻlat Moʻmin va boshqa ijodkorlarning asarlari oʻzbek Bolalar adabiyoti ning rivojlanishida, maxsus adabiyot sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega boʻldi. Oʻzbek Bolalar adabiyotida ayniqsa, adabiy ertak janri rivojlandi. Hamid Olimjonning Oygul va Baxtiyor, "Semurgʻ yoki Parizod va Bunyod", Mirtemirning "Ajdar", Shukur Saʼdullaning "Uch ayiq", "Ayyor chumchuq", Zafar Diyorning "Yangi ertak", "Toshxon bilan Moshxon", "Tulkining hiylasi", Sulton Joʻraning "Zangor gilam" va "Qaldirgʻoch" singari adabiy ertaklari xalq ogʻzaki ijodi anʼanalari asosida yaratilgan, shakl va mazmun jihatdan puxta badiiy asarlar sirasiga kiradi. 30- yillarda oʻzbek bolalar sheʼriyati yuksalib, uning mavzu doirasi kengaydi.

40—60- yillarda oʻzbek Bolalar adabiyoti yanada rivojlandi, bolalar yozuvchilarining safi Nosir Fozilov, Xudoyberdi Toʻxtaboyev, Tolib Yoʻldosh, Farhod Musajonov, Latif Mahmudov va boshqa qalamkashlar hisobiga kengaydi. Uygʻun, Mirtemir, Asqad Muxtor, Sayd Ahmad, Shuhrat, Mirzakalon Ismoiliiy, Mirkarim Osim singari kattalar adabiyoti vakillari ham bolalarga atab asarlar yaratdilar. Quddus Muhammadiyning besh kitobdan iborat "Tabiat alifbosi" yosh kitobxonlarni ona tabiatga, hayvonot va oʻsimliklar dunyosiga mehruhabbat ruhida tarbiyalovchi, quvnoq kulgi bilan yoʻgʻrilgan, mavzular rangbarangligi va tasvirning mukammalligi bilan eʼtiborga sazovor. 50—60- yillarda Gʻafur Gʻulomning "Shum bola", Oybekning "Bolalik", Abdulla Qahhorning "Oʻtmishdan ertaklar", Nazir Safarovning "Koʻrgankechirganlarim" qissalari nasriy Bolalar adabiyoti rivojiga munosib ulush boʻlib qoʻshildi. Xudoyberdi Toʻxtaboyevning "Sehrli qalpoqcha", "Sariqdevni minib", "Sariq devning oʻlimi" asarlari ham sara asarlar qatoridan oʻrin oldi. Bular koʻpgina xorijiy tillarga tarjima qilindi. Hakim Nazirning "Sunmas chaqmoqlar", "Yonar daryo", "Kichkintoy" qissalari, "Lochin qanotlari" romani davrning dolzarb muammolarini qamrab olishi, badiiy tasvirning oʻziga xosligi bilan eʼtibor qozondi. 80- yillar Bolalar adabiyoti da Anvar Obidjon,

Safar Barnoyev, Rauf Tolipov, Qambar Utayev, Hamza Imonberdiyev va boshqa ijodkorlarning asarlari yosh avlodni eng yaxshi insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi bilan e'tiborga sazovor bo'ldi. Bolalar adabiyoti da badiiylik bilan bir qatorda ma'rifiylik ham yetakchi o'rin tutadi. Chunki Bolalar adabiyoti namunalari yoshlarni insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashga ham xizmat qiladi. Barcha davrlar Bolalar adabiyoti ning taraqqiyot tamoyillari, avvalo, ma'rifiylik va tarbiyaviylikda aks etadi. Biroq Bolalar adabiyoti rivojlanib borgani sari uning sof badiiyat unsurlarini egallashga intilishi va umumadabiyot taraqqiyot tamoyillari bilan hamkorligi ham ko'zga tashlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

Suyumov A., Kichkintoylar adabiyoti, T., 1962; Jahongirov F., O'zbek bolalar folklori, T., 1975; Bolalar adabiyoti va zamonaviylik, T., 1981; Safarov O., O'zbek bolalar poetik folklori, T., 1985; O'zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon, T., 1989; Barakayev R., Jonajonim, she'riyat, T., 1997.